

# TOCQUEVILLE VE ARENDT: YUMUŞAK DESPOTİZMDEN TOTALİTARİZME MODERN TOPLUM VE SİYASAL İKTİDAR

Belgin TARHAN\*

## ÖZ

*Klasik manada despotizmin çok uzun bir geçmişi olsa da modern çağa özgü demokratik despotizmin tarihi yenidir. Toplumların kaçınılmaz olarak eşitlik ilkesine doğru yöneldiği yeni çağda Alexis de Tocqueville, çoğunluğun sınırsız ve keyfi iktidarına varan yönetimi yumuşak/demokratik despotizm olarak adlandırmaktaydı. Siyaset halka doğru genişlemekle birlikte Tocqueville'e göre merkezi ve çoğunlukçu iktidara yol açan demokrasilere doğru gitmektedir. 20. yüzyılda Almanya'da çoğunlukçu rejimin mutlak ve sınırsız iktidarı altında temel haklarını kaybederek köksüz/yurtsuz kalanlardan biri olan Hannah Arendt ise kitle toplumuyla birleşen çoğunluk tahakkümünü despotizmin yeni bir aşaması olarak gördüğü totalitarizmle açıklamaktadır. Bu çalışmada çoğunlukçu demokrasilerin görünümüne ışık tutan Tocqueville ile Arendt'in çözümlenmeleri aracılığıyla demokratik despotizmden totalitarizme uzanan yolun sosyolojik ve siyasal öğeleri tartışmaya açılmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Alexis de Tocqueville, Yumuşak Despotizm, Çoğunluğun Hakimiyeti, Totalitarizm, Hannah Arendt.

## TOCQUEVILLE AND ARENDT: MODERN SOCIETY AND POLITICAL POWER FROM SOFT DESPOTISM TO TOTALITARIANISM

### ABSTRACT

*Although despotism has a very long history in the classical sense, the history of democratic despotism typical of the modern period is rather new. In the new age, where societies inevitably turn towards the principle of equality, Alexis de Tocqueville described the government, which reached the unlimited and arbitrary power of the majority, as soft/democratic despotism. Although the field of politics in modern society is expanding towards the public, a democracy regime that allows central and majoritarian governments emerges. Hannah Arendt, one of those who lost their basic rights and became rootless/homeless during the absolute and unlimited reign of the National Socialist Party in Germany in the 20th century, explains the majority domination combined with mass society as totalitarianism, which she sees as a new stage of despotism. Through the analyses of Tocqueville and Arendt, shedding light on the aspects of majoritarian democracies, this study tries to discuss socio-political elements clinging to soft despotism and totalitarianism.*

**Key Words:** Alexis de Tocqueville, Soft Despotism, Majority Rule, Totalitarianism, Hannah Arendt.

---

\* Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, [belgin.buyukbuga@adu.edu.tr](mailto:belgin.buyukbuga@adu.edu.tr), ORCID: 0000-0002-0950-3363.

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2022 Bahar, sayı: 33, ss. 75-94

Makalenin geliş tarihi: 15.01.2022

Makalenin kabul tarihi: 29.04.2022

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2022, issue: 33, pp.: 75-94

Submission Date: 15 January 2022

Approval Date: 29 April 2022

ISSN 2618-5784

### Modern Demokrasilerin (Özgürlük) Sorunları

Çoğunluğun iradesini bütün erklerin kaynağı olarak görüyorum. Öte yandan toplumun çoğunluğunu oluşturanların her şeyi yapma hakkına sahip olmasını kabul edilemez görüyorum. Kendimle çelişiyor muyum?<sup>1</sup>

Yukarıdaki ifadeyi Tocqueville'e özgü bir ikilem saymak yerine, çoğunluğun yönetimi olan demokrasinin temel bir sorunu olarak görmek mümkün. 18. yüzyılın sonlarından itibaren yükselen eşitlik talebiyle ivme kazanan devrimler, monarşilerin karşısına ve onlara alternatif olarak halk egemenliğine dayalı demokratik rejimleri çıkarmaktadır. Fakat modern toplumların yönetimi olan demokrasiler de mutlakiyetçi iktidarlara dönüşme potansiyeli taşır. Tocqueville, herhangi bir otoriteye her şeyi yapma hakkı verildiği zaman, buna ister kral ister demokrasi denilsin ister cumhuriyette ister monarşide olsun, despotluğun tohumlarının atıldığını söyler.<sup>2</sup> İktidar, yalnızca toplum adına yönetme kudreti olarak görüldüğünde daha tehditkâr hale gelmektedir.

Tocqueville'den 100 yılı aşkın bir zaman sonra Hannah Arendt kaleme aldığı kitaplarında, mutlak iktidar sorununun günümüze kadar aşılmadığını, daha önce görülmeyen dinamikleriyle birlikte modern toplumda yeni bir safhaya geçtiğini kaydeder. Bu yönüyle Arendt, Batı siyasal düzenini geçmişten günümüze özgürlüğün kazanımı olarak gören düşünce geleneğinden ayrılır. Arendt Avrupa'daki egemenliklerin/devletlerin de mutlakiyetçi siyaset ve yönetimden sınırlanmadığı görüşündedir.<sup>3</sup> O'na göre Avrupa'nın bugünkü düzeni, mutlak ve keyfi iktidardan sınırlı bir yönetime, tahakkümden özgürlüğe doğru ilerleyen bir yolun uzantısı değildir. Hobbes'tan Machiavelli'ye ve Weber'e dek uzanan düşünce geleneği, iktidarı şiddetle tahkim ederek egemenlikçi bir siyaset kurmuştur.<sup>4</sup> Özünde mutlak iradeyi, bölünmezliği, yanılmazlığı ve sınırsızlığı

<sup>1</sup> Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, çeviren. Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015, 379.

<sup>2</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, 381.

<sup>3</sup> Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, çeviren. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, 210.

<sup>4</sup> Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, çeviren. Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 46.

temsil eden tüm egemenlik türleri Arendt'in nazarında siyasetin ve özgürlüğün yolunu kapamaktadır. Özgür, çoğulcu yeni bir başlangıcın potansiyelini barındıran devrimlerle (Fransa'daki 1789 Devrimi, Rusya'daki Ekim Devrimi gibi) sonrasındaki anayasal kurucu eylemlerin pek çoğu Batı toplumlarında eskisinin bir benzeri mutlak ve keyfi yönetimlere dönüşmüştür.

### Çoğunluğun İradesinden Çoğunluğun Hakimiyetine

Tocqueville toplumların yükselen eşitlik talebini tarihsel bir zorunluluk olarak kaydeder. Yine de yeni koşulların toplumsal ve siyasal etkilerini inceler. Entelektüel rehberi Montesqueiu'yla eşitliğin sadece cumhuriyetle değil aynı zamanda despotizmin toplumsal ve siyasal temelleriyle uyumlu olduğu fikrini paylaşır.<sup>5</sup> Fransa gibi büyük ve nüfus bakımından kalabalık bir ülkede, eşitlik adına yapılanların eşit katılım ve denetlenebilir bir cumhuriyet rejimi yerine yeni bir tür despotizmi uyandırma tehlikesinden söz eder. Zira koşullarda eşitlik, hukuki ve siyasi bir ilke olarak reddedilemeyecek kadar güçlü olsa da insanları bir arada tutacak bir bağ kurmaz.<sup>6</sup> Yeni toplumsal düzende güçlü siyasal iktidar karşısında yurttaşlar yalnız ve güçsüzdür. Kalabalıklar içinde yalnızlaşan bireylere karşı yetkilerini genişleten ve güçlenen taraf siyasal iktidardır.

Temsili demokrasilerde çoğunluğun iradesi iktidara taşınırken, Tocqueville çoğunluğa her şeyi yapma hakkı tanıyacak mıyız, diye sorar.<sup>7</sup> Zira yeni siyaset düzeninde halkın egemenliği ilkesinin nasıl işlerlik kazanacağı sorunu ortaya çıkar. Eski rejimden farklı olarak, yeni toplumsal güç daha önce hiçbir siyasal rejimde olmadığı kadar belirgin ve baskındır; hukuki ve siyasal alanı belirlemektedir. Monarşi özündeki tiranlığı, aristokrasi gerisinde oligarşiyi, demokrasi de çoğunluğun mutlak gücünü gölgeler.<sup>8</sup> Monarşilerin başındaki krallarla karşılaştığında demokrasilerdeki çoğunluğun bazı avantajları vardır. Çoğunluğun ilk avantajı manevi güçtür. İnsanların eylemlerine hükmetme konusunda monark yalnızca maddi güce sahipken, çoğunluk hem maddi hem de manevi güce sahiptir. Bu manevi üstünlüğün nedeni tek kişiye kıyasla bir araya gelen birçok insanın daha akıllı ve bilinçli olduğu fikrinin kabul görmesidir. Diğer bir avantaj ise çoğunluğun çıkarlarının her zaman azınlığın çıkarlarından üstün

<sup>5</sup> Enes Kabakçı, *Sosyolojiyi Kurmak*, İstanbul: Vadi Kültür Sanat Yayıncılık, 2019, 74-5.

<sup>6</sup> Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi II*, çeviren. Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016, 139.

<sup>7</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, 382.

<sup>8</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, 373.

görülmesidir. Çoğunluğa atfedilen manevi güçle Tocqueville, insanlar üzerine kurulan şiddet ve kaba kuvvetten ziyade yumuşak hakimiyeti kast eder.

Modern tiranların zincir ve cellatlara ihtiyacı yoktur, toplumsal gücü arkasına aldığı daha yetkin araçları edinmiş olur. Çoğunluğun iradesi, cezayı da özgürlüğün sınırlarını da belirleme konusunda yetkinleşir. Tocqueville çoğunluğun iradesinin özgürlükleri nasıl yok ettiğine dair örnekleri Amerika'dan verir. Sözelimi Amerika'da bir yazar görünürde yazıp çizdiklerinde özgür gibidir, onu sınırlandıracak bir yasak yoktur fakat yine de halihazırda toplumsal tahammülü ve sınırını aşacak bir noktaya varırsa başı belaya girebilir.<sup>9</sup> Amerika'da ifade hürriyetinin toplumsal güçle sınırlandırıldığına işaret eden Tocqueville bu durumun kanıksanmış olduğunu, bireylerin kendilerine uygulandıkları otosansür sonucunda çoğu zaman bu görünmez çizginin/sınırın dışına taşma ihtimalinin bile olmadığını ifade eder.<sup>10</sup> Amerika gibi demokratik bir cumhuriyette egemen toplumsal güç kendisiyle eğlenilmesine, oynanmasına ve eleştirilmesine tahammül etmez. Buna karşılık monarşilerde bir kişiyi eleştirmek daha göze alınabilir bir cesarettir. Ülkesi Fransa'dan örnekler veren Tocqueville, kralların saraylardaki yaşamlarında yanı başlarında olmalarına rağmen onları ağır eleştirilere tabi tutan, gülünç yanlarını ifşa eden yazarlara dokunulmadığını kaydeder.<sup>11</sup>

Halk egemenliğine dayalı demokrasilerin esası olan çoğunluğun iradesi meselesine Arendt de yeni bir gedik açar. Zira çoğunluğun iradesi çoğunluğun hakimiyeti (*majority rule*) şeklinde anlaşılmalıya meyillidir. Aslında demokratik yönetimlerde muhalefet unsurlarıyla birlikte seçilmiş iktidarın parlamento çatısı altında hükümlerinin kesinleşmesi çoğunluk kararıyla (*majority decision*) gerçekleşir. Halkın egemenliğinin tecelli ettiği parlamentolarda değil, herhangi bir konsey ya da meclisteki karar alma sürecine içkin her türlü yönetimde kullanılan teknik yöntem çoğunluk kararıdır.<sup>12</sup> Çoğu kez karar alma yöntemi olan çoğunluk kararıyla çoğunluğun hakimiyeti karıştırılmaktadır. Öte yandan çoğunluğun hakimiyeti Antik Yunan'dan beri demo(krasi) yönetimine karşılık gelir. Tekin ve azınlığın yönetimi dışındaki üçüncü seçenek olan demokrasi ilk ikisi gibi yöneten/yönetilen ayrımının sonucudur.<sup>13</sup> Buna karşın archy ve krasi

<sup>9</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, 386.

<sup>10</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, 386 vd.

<sup>11</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, 387.

<sup>12</sup> Arendt, *Devrim Üzerine*, 218.

<sup>13</sup> Patchen Markell, "The Rule of People: Arendt, Arche and Democracy," *American Political Science Review*, 100(1), 2006, 12.

gibi takılardan azade olan isonomi (isonomy) ise yöneten/yönetilen ayrımının olmadığı, kanunların her yurttaşına eşit biçimde uygulandığı siyasal durumdur. Arendt Antikite’de özgürlüğe imkân veren isonominin Heredot tarafından dile getirilen bu anlayışını hatırlatır.<sup>14</sup> Antik Yunan’da isonomi, tiranların keyfi yönetimine karşısında yer alan siyasete herkesin eşit katılımını gözeten bir kavramdır.<sup>15</sup> Diğer yönetim biçimlerinden ziyade isonomiyle mukayese edildiğinde demokrasinin ‘çoğunluk adına yönetme’ özelliği daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyıldaki örneklerinden de görüldüğü üzere çoğunluğun hakimiyeti, azınlıkların hukuki ve fiziksel olarak tasfiyesine kadar varmaktadır.

Demokratik yönetimlerde çoğunluk gücünün tezahürleri arasında en önde gelen kamuoyudur. Siyaset teorisi literatüründe peşinen olumluluk atfedilen bir araç olarak kamuoyunda çoğunluğun manevi gücünden gelen bir erk vardır. Tocqueville kamuoyunun özgürlükler konusunda istikrarlı olmaktan uzak doğasına dikkat çeker. Ona göre çoğunluk belirli bir tutum içinde olmadığına herkesin konuşmaya devam eder, lakin çoğunluk kendini gösterdiği andan itibaren herkes susar, yandaşları da muhalifleri de onun saflarına geçer.<sup>16</sup> Hiçbir hükümdarın bütün direnişleri kırabilecek kadar kudreti yoktur ancak yasa yapma ve uygulama yetkisine sahip bir çoğunluğun böyle bir gücün sahibi olabilir. Benzer bir eleştiriye Arendt’in metinlerinde de rastlanır. Kanaatlerin çoğulluğuna inanan Arendt’e göre doğası gereği kamuoyunun oybirliğinde tecelli etmesi mümkün değildir.<sup>17</sup> Tocqueville gibi Arendt’in düşüncesinde de kamuoyu herhangi bir hükmü rasyonelleştiren bir etkiye sahip değildir; kamuoyu genellikle popüler duyarlılıklara seslendiği için oybirliğinin despotik hükümranlığına hizmet eder.<sup>18</sup>

Bu kısımda son olarak Arendt’in genel irade kavramına ilişkin yorumu ele alınabilir. Arendt öncelikle geçmişin hükümranlıklarındaki mutlak iktidar ve egemenliğin özünün modern demokrasilerde de yaşamaya devam ettiğine dikkat çeker. Buradaki sorun yönetimdeki kişi ya da kişilerden bağımsız şekilde özgürlük kavramıyla kurulan sorunlu ilişkiden kaynaklanır. Siyaset sadece

<sup>14</sup> Arendt, *Devrim Üzerine*, 36.

<sup>15</sup> Friedrich Von Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, çeviren. Yusuf Ziya Çelikkaya, Ankara: Bing Bang Yayınları, 2011, 257; Sheldon S. Wolin, “Hannah Arendt: Demokrasi ve Politik Olan”, çeviren. Hasan Şen, *Sosyoloji Dergisi*, 29, 2013, 139.

<sup>16</sup> Tocqueville, *Amerika’da Demokrasi I*, 385.

<sup>17</sup> Fatmagül Berktaş, *Politikaların Çağrısı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2016, 35 vd.

<sup>18</sup> Dana Villa, *Public Freedom*, Princeton University Press, 2008, 86.

tahakküm ve egemenlik ilişkilerinden ibaret sayıldığında özgürlük, siyaset pratiğinin dışına atılır bireyin iç dünyasına itilir.<sup>19</sup> Bu bağlamda elde kalan iç özgürlüktür yani söz söyleme, müzakere etme, eyleme pratiğinden ve dolayısıyla siyasal alandan uzaklaştırılan bir özgürlüktür. Oysa Arendt'e göre sığınılan 'iç alan', emek ve iş gibi biyolojik zorunluluklardan ibaret bir yaşamın idamesi ve menfaatlerin korunması gibi dar bir sahaya karşılık gelir. Arendt özgürlüğün bu yorumunu yetersiz bulur. Bu bağlamda eleştiri oklarını klasik liberalizmin negatif özgürlüğüne yöneltir.<sup>20</sup> Liberalizmin özel alana sıkıştırdığı özgürlük, Arendt'e göre Batı siyasi geleneğinde iktidara sonsuz bir hükümlanlık armağan etmiştir.<sup>21</sup> Bu dar özgürlük yorumu tıpkı Tocqueville'in devlet/yasa karşısındaki eşit ama yalnız bırakılmış (güçsüz) birey anlayışı gibidir. Bireyin iç dünyasına hapsedilen özgürlük geçmişte olduğu gibi Arendt'in tanıklık ettiği çağda da totaliter iktidarlar tarafından da kullanıldığı ileri söylenebilir. İşyerleri, meydan ve sokaklara hatta çoğu zaman hanenin içine kadar giren baskı, siyasal egemenliğin tecellisi olarak görülür. Arendt özgürlük kavrayışımızdaki sorunun diğer bir kaynağı olarak Hristiyan teolojisini işaret eder.<sup>22</sup> Hristiyan teolojiden beslenen siyasi düşünce geleneği, yapmayı/eylemeyi değil istemi ön plana çıkarır; kaynağı sadece Tanrı'dan olan bir egemenliği esas alır. Arendt'in işaret ettiği iki kavrayışta da ya insanlar üzerine egemenlik kurma ya da kurulan hakimiyetten kaçınma vurgulanır. Yöneten-yönetilen ayrımı vardır. Arendt'in perspektifinden ikisi de özgürlük kavrayışımızı bozar. Yönetime indirgenen siyaseti hükümlanlara/egemenlere bırakmamız öğütlenir.<sup>23</sup> İnsanların içe kapandığı, diğerleriyle etkileşim içinde olmadığı, farklılıkların sönümlendiği dar bir siyaset alanında genel irade esas hale gelir. Bu yönüyle genel irade, tüm kanaatleri bir potada eriterek insanları siyasetten uzak tutar.<sup>24</sup> Kaçınılmaz olarak çoğulcu ve özgürlükçü olmayan bir düzen kurar.<sup>25</sup> Özünde barındırdığı mutlak yönetim nedeniyle genel irade, tiranlık tehdidi içerir. Arendt'in gözünden

<sup>19</sup> Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, çeviren Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, 198.

<sup>20</sup> Margaret Canovan, *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought*, Cambridge University Press, 1995, 214.

<sup>21</sup> Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, 210.

<sup>22</sup> Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, 223.

<sup>23</sup> Markell, "The Rule of People: Arendt, Arche and Democracy," 5; Berkday, *Politikanın Çağrısı*, 48-9.

<sup>24</sup> Devrim Sezer, "Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik," *Toplum ve Bilim*, 124, 2012, 21.

<sup>25</sup> Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, 222; Canovan, *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought*, 212.

özgürlükle egemenlik birbirini dışlayan hallerdir. Özgürlük ancak siyasetteki eyleyebilme etkinliğiyle mümkündür. Siyasetin var oluş nedeni özgürlüktür ve özgürlüğün deneyimlenmesi de eylemle mümkündür.<sup>26</sup>

### **Bireyselleşmeden İzolasyonizme**

Tocqueville ve Arendt temsili demokrasinin kurumları ve/veya işleyişinden önce modern toplumdaki ilişkilerini ele alırlar. Tocqueville'in toplumsal gücün yükselişi olarak adlandırdığı olguyu, Arendt özgün siyaset felsefesiyle yeniden ele alır. Arendt Antik Yunan'daki zorunluklar alanı olan *oikos*la (sınırlı bir kesim için olsa da) özgürlükler alanı olan *politikos* ayırımından hareket eder. Modern çağa geçişte söz, eylem ve çoğulluğun sahası olan kamusal alan ile biyolojik ihtiyaçlarla biçimlenen özel alan birbirinden ayrıdır. Fakat modern toplumda özel ve kamusal alanın dışında, eşitlikçi demokratik taleplerin sonucunda şekillenen toplumsal alan belirmiştir. Aristokratik feodal toplum düzenindeki tabakaların sönmelenmesi sonucunda toplumlar 'yönetilmesi' gereken devasa bir oikosa yani haneye dönüşmüştür. Yılmaz'a göre oksimoron bir durum oluşturan bu yeni hal, kamusal bir hanedir.<sup>27</sup> İktisadi meseleler başta olmak üzere yaşama dair pek çok sorun, merkezi iktidarın yönetim problemi olarak görülür. Oysa Arendtçi yaklaşımdan toplumsal alan, çoğulluk, farklılık ve özgürlüklerin yeri alan kamusalı yutmuştur. Zira *oikos* ve *politikos*un arasında yükselen toplumsal alan, ikisini de bulanıklaştırmıştır.<sup>28</sup> Arendt'te toplumsal alan tıpkı *oikos* gibi farklılıkların törpülediği, toplumun üyelerinin benzer davranışlara yönlendirilerek, kendine özgü halini kaybettiği etkinlik alanıdır. Toplumsallığın yükselişinin arkasında modern çağa özgü kitle toplumu olgusu yatar. Kaldı ki modern çağa özgü otoriter ve totaliter hareket ve rejimleri anlayabilmenin yolu kitle toplumundan geçer. Fakat bu olguyu derinleştirmeden önce adını tam olarak koymasına da Tocqueville'in metinlerinde tarif edilen kitle toplumuna yer vermek gerekir.

Tocqueville *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildinde, eski düzenden farklı olarak devlet/yasa önünde eşitlik kazanımı elde eden yurttaşların kendi

<sup>26</sup> Zeynep Gambetti, "Marx ve Arendt: Emek, İş ve Eylem Üzerine Üç Siyaset Okuması," *Birikim Dergisi*, 217, 2007, 46.

<sup>27</sup> Selbin Yılmaz, "Kaybolan Anlamı Ararken: Arendt'in Düşüncesinde Öznellik," *Mülkiye Dergisi*, 41(4), 2017, 39.

<sup>28</sup> Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çeviren. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 77.

dünyalarına çekildikleri ve yalnızlaştıkları tespitini öne çıkarır. Hiyerarşik, ayrıcalıklı aristokratik feodal düzenden farklı olarak modern çağın koşullarında eşitlenen fakat yalnızlaşan insanların toplumun diğer üyelerinden yalıtılmış halini değerlendirir:

Birbiriyle eşit olan ve birbirine benzeyen sayısız insan görüyorum. İçlerinde dolup taşan küçük ve basit zevkleri tatmin etmek amacıyla sürekli kendi dünyalarında dönüp duruyorlar. Her biri kendi başınadır ve ötekilerin dünyasına yabancıdır. Onun için insanlık, çocuklarından ve yakın arkadaşlarından ibarettir; aynı ülkeyi paylaştığı yurttaşlara gelince hemen yanı başındadır ama onları görmez, onlara dokunur ama hissetmez; yalnızca kendi başına ve kendisi için vardır; bir ailesi olsa bile artık bir vatani yoktur diyebiliriz.<sup>29</sup>

Tocqueville klasik liberal paradigmanın doğal hukuk ve hak kavrayışıyla zemin bulan ontolojik birey kabulünden ayrı bir çerçevede değerlendirme yapmaktadır. Lloyd, Tocqueville'i diğer değerlerin yanında materyalist bir bireyciliğin karşısında olması nedeniyle yeni bir tür liberal saymaktadır.<sup>30</sup> Tocqueville modern çağa özgü bir yenilik olarak tasvir ettiği bireyselleşmeyi bencillikten ayırır. Bencillik kör bir dürtünün, yozlaşmış bir duygunun ürünüdür. Hatalı bir yargının sonucu olan bireyselleşme toplumsal erdemlere zarar verir. Bencilğin geçmişi insanlığın başına kadar giderken, bireyselleşme Tocqueville'e göre demokratik toplumun bir özelliğidir. İnsan doğasının kusurlu yapısının sonucu olmayan bireyselleşme modern çağa ve topluma özgüdür. Tocqueville bireyselleşmenin doğurduğu sorunlara yer verirken, eşitlikçi demokratik toplumla aristokratik feodal toplumu karşılaştırır:

İnsanların birbirleriyle sıkı bağlarının olduğu eski düzende herhangi bir kişiye saldırıldığında diğerlerinin doğal olarak yardıma koşarken eşitlik dönemlerinde yardımına başvurabileceği kadim dostları da belirli bir sınıfı/tabakası olmadığı için bireyler yalnızlaşarak kenara atılmaktadır.<sup>31</sup>

<sup>29</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi II*, 388.

<sup>30</sup> Maggie Lloyd, "Tocqueville's Shadow: Hannah Arendt's Liberal Republicanism," *The Review of Politics*, 57(1), 1995, 36-7.

<sup>31</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi II*, 396.



Eski düzende herhangi bir yerdeki loca, üyelerinin tikel sorunlarını hallettikten sonra kent genel menfaatleriyle ilgilenmek üzere insanlarla sürekli temas halindedir. 16. yüzyılda güçlü bir şekilde süren bu durumun 18. yüzyıla gelindiğinde tamamen ortadan kalktığını kaydeden Tocqueville, kent yaşamındaki iş birliklerinin sönümlenmesini sorun olarak görmektedir. Demokratik toplumlar insanları devlet ve yasa karşısında eşitlik kılmaya çalışırken, onlar arasındaki bağları çözmektedir. Tocqueville'e göre aristokrasi yurttaşları köylüden krala giden uzun bir zincir haline getiriyordu, demokrasi ise bu zinciri kırarak her bir halkayı ayrı bir yere koymuştur.<sup>32</sup>

Tocqueville'in demokratik toplumlara özgü bir olgu olarak saydığı bireyselleşme olgusu, Arendt'in metinlerinde ekonomik boyutu da olan çok daha geniş bir toplumsal panorama içine tartışılır. Bu bağlamda Arendt'te öne çıkan iki kavram kitle toplumu ve izolasyonizmdir. Geleneğin ve sınıfların koruyucu duvarlarının yıkılarak geldiği 20. yüzyılda artık kitle toplumundan söz edilebilir. Arendt kitle toplumuyla bireysel farklılıkların sergilendiği 'ortak dünyanın yok olması'nı kast eder.<sup>33</sup> Kitleler, sadece çok sayıda insandan ibaret olmayıp aynı zamanda aşırı nüfusla birlikte kendilerini 'gereksiz' hissettiren işsizleri de kapsar.<sup>34</sup> Kitle toplumu, üyelerinin çıkar bilinçlerinin bir araya getirilmelerinin imkânsız olduğu toplumsal düzenlerdir. Belirli hedefleri olan sınıf mantığından yoksundurlar, asla bir partiye katılmamış, neredeyse oy vermeye bile gitmemiş büyük tarafsız yığınlardan yani siyasal olarak kayıtsız halk çoğunluğundan oluşurlar.<sup>35</sup> İnsanın dünyaya yabancılaşmasıyla başlayan bu süreç, aralarındaki bağı kopararak devam etmekte ve onları birbirine düşman etmektedir.<sup>36</sup> Arendt'in düşüncesinde tecrit, ortak dünyanın yıkılmasıyla yok olan siyasal alanın bitip tükendiğinde insanların çekildiği çıkmaz sokaktır. Toplumsal ilişkiler alanındaki terk edilmişlikten (*loneliness*) farklı olarak tecrit Arendt'te politik bir kavramdır. İnsanların çekilmek zorunda kaldığı, içlerine döndükleri bu çıkmaz sokak, insanlar üzerindeki terörün başlangıcıdır.<sup>37</sup> Bu yönüyle de totaliter hareketlerin gelişip büyüyeceği toplumsal bir zemin oluşturur. Ortak

<sup>32</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi II*, 134.

<sup>33</sup> Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, 125.

<sup>34</sup> Canovan, *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought*, 53.

<sup>35</sup> Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, çev. İsmail Serin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 44-5.

<sup>36</sup> Yavuz Kılıç, "Hannah Arendt," içinde *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*, Cilt:1, İstanbul: Etik Yayınları, 2009, 542.

<sup>37</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 307; Wolin, "Hannah Arendt: Demokrasi ve Politik Olan," 136.

dünyanın kayboluşu ve tecritle insanlığın içine düştüğü durum artık izolasyondur. Tocqueville'in demokratik toplumla koptuğunu dile getirdiği zincir, Arendt'te artık bir araya getirilmemek üzere yalıtılmış haldedir. İnsanlar eğer konuşma ve eylem yoluyla bir araya gelme haklarını koruyamıyorlarsa orada politik bir özgürlüğün ve demokratik yaşamın olamayacağı fikri Arendt'le Tocqueville'in metinlerindeki ortaklıklardan biridir.<sup>38</sup>

Tocqueville'in Amerikan toplumundaki bireyselleşme, sosyal eşitlik ve çoğunluğun tiranlığı gibi modern topluma dair trendleri ortaya koyan analizi, Benhabib'e göre Arendt için de metodolojik bir örneklemeden çok daha fazlasıdır. Arendt totaliterliğin formülasyonda kitle toplumuna dair öngörülerinde Tocqueville'in toplumsal analizinden yararlanır.<sup>39</sup> Arendt'te kitle toplumu insanının özelliklerinden biri yalıtılmış halde olması yani toplumsal ilişkilerden yoksunluğudur.<sup>40</sup> İzolasyonizm modern çağın ekonomik koşullarının da bir gereğidir. Antikite'de biyolojik yaşamın zorunlulukları içinde kaldığını söylediği köleliği Arendt, modern çağda bilhassa sanayi üretiminin arttığı bir zaman diliminde anlam değişikliğine uğrayarak *animal laborans*'a dönüştüğünü söyler.<sup>41</sup> *Animal laborans*, emek yoğun bir yaşam döngüsünde ve biyolojik ihtiyaç ve güdülerinin çemberinde kalan kişidir.<sup>42</sup> Antikite'den farklı olarak, bu kişiler hakir görülme yerine modern dünyada yaşamın en üst formuna erişmiştir. Modern toplumda yaşayan insanların büyük bir kısmı *animal laborans*'a dönüşmek durumunda kalmıştır. İnsani ilişkiler bütünüyle çalışma hayatıyla sınırlandırıldığından sadece 'yaşamak' biricik kıymet olarak kalmıştır. Yaşamak için tüketmek, tüketmek için üretmek zorunda kalan modern çağın *animal laborans*'ı bedeninin biyolojik ihtiyaçlarına hapsolmuş durumdadır.

### Tocqueville'in Çağında Yumuşak Despotizm

Eşitlik çağının oluşturduğu demokratik düzenin despotizme kayan unsurları Tocqueville'in perspektifinden merkezileşme başlığı etrafında

<sup>38</sup> Seyla Benhabib, *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*, Rowman & Littlefield Publishers, 2003, 71.

<sup>39</sup> Seyla Benhabib, "From Martin Heidegger to Alexis de Tocqueville. The Contemporary Relevance of Hannah Arendt's Theory of Totalitarianism" *Totalitarismus*, ed. Alfons Söllner, Akademie Verlag, 1997, 170.

<sup>40</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 54; Canovan, *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought*, 53.

<sup>41</sup> Arendt, *İnsanlık Durumu*, 138.

<sup>42</sup> Kılıç, "Hannah Arendt," 551.

açıklanabilir. Merkezileşme hem *Amerika'da Demokrasi* serisinin hem de *Eski Rejim Üzerine* başlıklı eserlerinin ana temalarından biridir. Tocqueville siyasi merkezileşmeye karşı değildir. Belirli bir kesimi, yöreyi ya da bölgeyi ilgilendiren meseleler üzerinde merkezi idarenin tek belirleyici olması manasındaki idari merkeziyetçiliğe eleştirilerini yöneltir. Fransa'da idari merkeziyetçilik siyasal iktidarı güçlü, siyasal hürriyetler ve katılım bakımından insanları zayıf/güçsüz bırakmaktadır.<sup>43</sup> Amerika ise her ne kadar komünlerin varlığıyla federal ilkenin varlığına rağmen uzun vadede benzer olumsuz etkiye açıktır. Tocqueville'e göre Amerika için uzak tehdit olan bu durum halihazırda Fransa'da eski rejimden yeni kurulan cumhuriyete kesintisiz bir şekilde aktarılarak devam etmektedir.

İdari merkeziyetçilik öncelikle Tocqueville'in ikincil iktidarlar (Montesqueiu'nun ara erkler) olarak andığı kurumları zayıflatarak, zaman içinde de tamamen ortadan kalkmalarına neden olmuştur. Yardım, eğitim ve ekonomi gibi sahalarda etkili olan dini ve sivil otoriteler birkaç yüzyıl içinde büyük ölçüde toplumsal ve politik alandan silinmiştir. Açların karnını doyurma, işsizlere iş bulma, hastalara yardım etme gibi işler önceden bireylerin ve yardım kuruluşlarının elindeyken artık her biri iktidar tarafından yönetilmektedir. Devlet kendisini tüm dertlerin devası gibi sunmaktadır.

Merkezi iktidarın el attığı diğer bir saha da eğitimidir. Kurumsallık ve yaygınlık gibi unsurları ön plana çıkarılarak eğitimin devlet tarafından düzenlenmesi geniş kesimlerce olumlu karşılanırsa da Tocqueville genel eğitimin devletin ve daha da özeldede iktidarın hegemonyasını sürdüren bir aygıt olduğu görüşündendir<sup>44</sup>. Bu nedenle eğitimin ulusal bir mesele olarak görülmesine, devlete gelecek kuşaklara bir takım duygu ve düşünceleri aşılama işi verilmesine karşı çıkar. Zira birtakım dini kurum, cemaat ya da seküler eğitim veren kuruluşların çeşitliliği ve zenginliğinin yanında devletin vereceği eğitimin tek biçimliliği egemen kılacağı, özgürlük ve farklılıkları günden güne yok edeceği kanaatine sahiptir.

İkincil iktidarlara zayıflatan diğer bir konu da devletin ekonomi sahasındaki artan etkinliği ve denetimidir. Tocqueville modern devletin finans politikalarındaki üstünlüğü nedeniyle zenginlerin parasına borçlanma yoluyla, yoksulların birikimine tasarruf sandıkları aracılığıyla sahip olduğunu iddia

<sup>43</sup> Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, çeviren. Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, 256-7.

<sup>44</sup> Adrian Pabst, "Is Liberal Democracy Sliding into 'Democratic Despotism,'" *Political Quarterly*, 87(1), 2015, 94-5.

eder.<sup>45</sup> Dolayısıyla ülkedeki zenginlikler, devletin eline akmaktadır. Devletin iktisadi kaynak üzerinde nüfuzu arttıkça, insanların iktidara erişme yönündeki eğilimleri güçlenir.

İdari merkeziyetçilik, toplumsal hayattaki ikincil erklerin fonksiyonlarını ortadan kaldırırken, halk egemenliğinde tecelli eden genel irade, merkezde biriken siyasal erki kontrol eder. Tüm kaynak ve yetkiyi kendi bünyesinde toplayan merkezi siyasal güç, vesayetçidir. İnsanların üzerinde onları mutlu etme ve hayatlarını idame ettirme görevini tek başına üstlenen büyük bir iktidar yükselmektedir. Aslında çoğu kez öngörüldüğü gibi vesayetçi iktidar patrimonyal bir yücelik içinde de değildir:

İnsanları çocukluktan alıp yetişkinliğe hazırlıyor olsaydı, o zaman tam bir babaya benzerdi; oysa bunun aksine bu iktidarın tek amacı insanları daima çocukluk çağında tutmaktır; yurttaşların mutlu olmasını ister, yeter ki yalnızca bunu hayal etsinler. Mutlu olmaları için seve seve çalışır ama mutluluğun yegâne kaynağı ve ölçütü olmak ister; yurttaşlarının güvenliğini sağlar, ihtiyaçlarını tespit edip karşılar, keyif almalarını kolaylaştır, işlerini çekip çevirir, üretim faaliyetlerini yönetir, verasetlerini düzenler ve miraslarını paylaşır; onları hayatın zorluklarından ve diğer her şeyi düşünme zahmetinden kurtarmak için geriye ne kalıyor ki?<sup>46</sup>

Tocqueville arkasındaki toplumsal destekle büyüyen siyasal iktidarların geçmişteki despotik yönetimlerden farklılığını da ortaya koyar. Ortak noktaları şiddet yoluyla korku salmak olsa da geçmişin despotları sadece kendilerine muhalifleri hedef alır. Çoğu kez de şiddet bedene yöneliktir. Modern toplumun çoğunlukçu demokrasilerle yönetilen iktidarında tahakküm yalnızca bedenle yetinmez. Yaşadığı çağda Tocqueville totaliter bir tecrübe geçirmemekle beraber sonraki yüzyılın toplumsal ve siyasal felaketinin niteliğini öngörüsüyle şöyle açıklar:

Despot, 'ya benim gibi düşünürsünüz ya da ölürsünüz' demez artık; şöyle der: Benim gibi düşünmemekte özgürsünüz; hayatınız ve mallarınız, her şey size ait; ama bugünden itibaren bizim aramızda birer yabancısınız artık... İnsanlar arasında yaşamaya devam edeceksiniz ama insan haklarından yoksun kalacaksınız. İnsanlara

<sup>45</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi II*, 376.

<sup>46</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi II*, 289.

yaklaştığınız zaman iğrenç bir yaratılmışsınız gibi sizden kaçacaklar; masum olduğunuza inananlar bile sizi terk edecektir, aksi takdirde onlar da yalnız bırakılır. Kavgadan uzak durun, hayatınızı bağlıyorum, ama hayatı ölümden daha beter bir şeymiş gibi yaşayacaksınız.<sup>47</sup>

### **Arendt'in Çağında Otoriteryanizm ve Totalitarizm**

Arendt modern dünyanın ilk atom bombasının atılmasıyla doğduğunu söyler.<sup>48</sup> Modern dünyanın geçmişi daha gerilere gitse de bu sözüyle Arendt, politik bir yalnızlık içine düşen insanların temel yargı güçlerini yitirdiği, vahşi katliamların mümkün olduğu yeni düzeni kast eder. Tocqueville'in çağında toplumsal güce eklenerek yükselen siyasal erk, Arendt'in zamanında kitleleri kontrol eden devasa bir totaliter harekete dönüşür.<sup>49</sup> Yeni toplumsal durum modern çağa özgü yeni bir tür tiranlık üretir. Fakat baskı ve zorbalık üreten her iktidar totaliter değildir. Arendtçi perspektiften despotizmin modern çağın ve toplumun koşullarıyla şekillenen unsurları ortaya konabilir.

**Halkın desteğiyle iktidara yerleşme.** Despotizmin temel özelliklerinden biri iktidarı askeri bir darbe, hükümet ya da saray darbesinde olduğu gibi mevcut (meşru) yolların dışına çıkılarak ele geçirmektir. Usulsüz ve gayri meşru yollarla iktidara yerleştikten sonra toplumun sınırlı bir kesiminin menfaatinin kullandığı gayri adil bir yönetim düzeni işlerlik kazanır. Oysa eşitlik çağında otoriter ve totaliter hareketler, halk desteğiyle iktidara kavuşurlar. İktidara gelmeden önce, iktidardayken ve iktidardan düşmemek için propaganda, manipülasyon ve endoktrinasyon gibi araçları yoğun bir şekilde kullanırlar. Buradaki propaganda demokratik rejimlerdekinden farklıdır. Kitleleri ikna etmeyi değil, onların daima kendi yanında örgütlenmelerini amaçlar. Başlangıçta iktidarın cebir gücüne sahip olmadıkları için kitleleri konsolide etmeye çalışırlar. Arendt seçkinler ile ayaktakımı olan alt tabakların totaliter hareketler tarafından cezbedebileceğini fakat kitleleri ele geçirmek için ise mutlaka propagandanın gerekli olduğunu hatırlatır.<sup>50</sup> Mevcut yasal hukuksal durumun ötesinde bir şeyler vaat edilir.

<sup>47</sup> Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I*, 386-7.

<sup>48</sup> Arendt, *İnsanlık Durumu*, 33.

<sup>49</sup> Suzanne D. Jacobitti, "Individualism and Political Community: Arendt and Tocqueville on Current Debate in Liberalism," *Polity*, 23(4), 1991, 596.

<sup>50</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 93.

Kitleler üzerinde denetim sağlanarak yönlendirildikçe, propagandanın yerini endoktrinasyon alır. İktidara yerleştikçe ödüllendirme (konsolide etme) ve cezalandırma (dışlama) adına iktidarın ekonomik kaynaklarını kullanmaya başlarlar. İnşa edilen endoktrinasyonun sonucunda ülke içinde ve dışında bir kesim ve/veya odak düşmanlaştırılır. Sonlara doğru ise totaliter tahakküm muhalif olsun olmasın fark etmeksizin karşısına çıkanlara şiddet uygular, onları hapis, sürgün ya da toplama kamplarına gönderir.

**Modern Despotun Liderliği.** Despotik rejimlerde en tepedeki egemenle halk arasında hiyerarşik bir ilişki vardır. Despot, basamakların en üst noktasındadır. Arendt despotizmi birbirine bağlı zincirlerden oluşan piramide benzeter. Buna karşın günümüz otoriterlikleri, politik alandan izole edilmiş tabandaki kitleyle en tepesi arasında boş bir piramittir.<sup>51</sup> İlk ikisindeki piramit imgesi, totaliter örgütlenme söz konusu olduğunda devre dışı kalır. Arendt totaliter örgütlenmeyi soğan imgesiyle tasvir eder. Merkezinde liderin yer aldığı, verilen her emrin yukarı ya da dışarıdan değil bilakis içeriden geldiği bir sistemdir. Totaliter örgütlenmede en derinde yer alan lider, polis teşkilatı, parti üyeleri, parti bürokrasisi gibi iç katman elit yapıları ve meslek örgütleri gibi dış katmanlarla çevrilidir. Liderle dış dünya arasındaki tampon çevreler liderin dış dünyayla temasını engellediği gibi içerideki radikalliği de örtmeye yarar. İçerdeki katmandan en dışarıdaki halkaya dek her bir kişi kendini liderle özdeşleştirdiği ve onun adına hareket ettiği zannıyla hüküm verdiği için totaliter yönetime hiçbir eleştiri yöneltilemez. Filtrelenmiş haldeki lider, öne çıkartılan 'lider' ruhuyla kitlelerdeki koşulsuz sadakati daim kılmaya çalışır. Öte yandan kitleler de lider olmaksızın temsilden yoksun, biçimsiz bir sürüden ibarettir.

**Pozitif Yasalara Önce Kayıtlılık Ardından Kayıtsızlık.** Despotizmin en önemli özelliği yasa tanımazlıktır. Oysa çağımızın en ileri otoriter iktidarları dahi yasalarla kayıtlıdır.<sup>52</sup> Görünürde yasal hukuksal zemin içinde olsalar da yasalarla bağlı değiller. Otoriter ve totaliter iktidarlar, mevcut yasaları eğip bükerek, icracı kuvvet olmanın verdiği güçle yasaları deler. Özgürlükçü demokratik bir siyasal kültür birikiminin olmadığı toplumlarda mevcut yasalar pratikte defalarca ihlal edilebilir. Yasaları delmenin yeterli gelmediği noktada ya yasalar değiştirilir ya da ortadan kaldırılır. Sözelimi Naziler yürürlükten kaldırmaksızın Weimar Anayasası'nı görmezden gelirken, Sovyetler ise 1936 yılında kendi yaptıkları

<sup>51</sup> Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, 137.

<sup>52</sup> Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, 176.

anayasayı rafa kaldırmıştır.<sup>53</sup> Bu durum Arendt'e göre yeni bir fenomendir zira klasik despotizmdeki gibi ne keyfi yönetimdir ne de yasadışı bir yönetim vardır. Arendt bu yeni olguyu totaliter yasallık hali olarak tarif eder. Yasaları eğip bükmenin ötesine geçen totaliter yasallıkta mevcut yasayı da aşan, hep istenilen ancak hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek olan bir ülkü/dava icat edilir. Söz konusu ülkü öyle yüksek bir çitadır ki yer yüzünde adaletin egemenliğini kuracak bir yol bulunmuş gibi yapılır Böyle bir ülkü çita haline getirildiğinde mevcut yasal hiçbir şey anlamını koruyamaz. Halihazırdaki anayasal hukuksal düzeni delmek sorun olmaktan çıkar. Kitleleri icat edilen ülkünün birleştirici gücüyle konsolide eder. Arendt bu ülkünün Nazi Almanyası'nda yalnızca güçlülerin ayakta kaldığını söyleyen Darwinci tarihsel doğa yasasıyla, Sovyet Rusya'da ise en ilerici sınıfın hayatta kaldığına ilişkin Marx'ın tarihsel yasasıyla çerçelendiğini dile getirir.<sup>54</sup> Nazi ve Sovyet totalitarizm tecrübesinde yapılan şey, yasa kavramının anlamını değiştirmektir. Anayasal demokratik sistemden farklı olarak totaliter yasa, beşerî eylemlerin ve hareketlerin meydana getirdiği istikrarlı düzeni göstermenin dışına çıkarak (totaliter) hareketin yönelimini açıklar. Yasa kavrayışındaki aşınma, gerçekleşmeyecek bir ülkünün yasa yerine konmasının politik düzende radikal sonuçları doğurmaktadır. Mevcut yasaların işletilmemesi sonucunda yasa ile cürüm arasındaki bağ kopar, öznel bir ceza düzeni kurulur. Somut bir karşılığı olmaksızın düşman ve/veya suçlu ilan etmek mümkün hale gelir ki artık nesnel düşmanlıktan söz edilebilir.<sup>55</sup> İşlemeyen bir hukuk düzeninde yurttaşlar, yüceltilen aşkın/ülkü yasaya ontolojik olarak uymadıkları için nesnel düşman kategorisine girer. Dinamik bir örgütlülüğün olduğu totaliter rejimlerde değişen koşullara uygun nesnel düşmanlar üretilir.<sup>56</sup>

**Kurumların Tasfiyesi.** Totaliter iktidarın karşısında toplumsal ve siyasal muhalefet dar bir alana sıkışarak, siyaset yapamaz hale gelir. Halihazırda devlet düzeni ve geleneğini sürdüren kurumlar yıpratılır, kenara atılır. Tıpkı mevcut yasalar gibi kurumların da devre dışı bırakılması arzu edilir. Uzun yılların

<sup>53</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 285.

<sup>54</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 286-7.

<sup>55</sup> Nazi Almanyası'ndaki Yahudiler ya da Sovyet Rusya'daki eski yönetici sınıfının soyundan gelenle herhangi bir düşmanca eylem nedeniyle suçlanmadılar; onlar, ideolojisine uygun biçimde rejimin 'nesnel düşmanları' ilan edildiler. Bknz. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 222.

<sup>56</sup> Sovyet Rusya'da Bolşevikler önce eski yönetici sınıfının soyundan gelenleri, sonra Leh kökenli Ruslar, savaş sırasında Tatarlar ve Volga Almanları, savaştan sonra ise eski savaş suçluları ile Kızıl Ordu'nun işgal güçleri birlikleri ile Rus Yahudileri, rejimin nesnel düşmanları saymıştır. Bknz. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 223-4.

birikimiyle meydana gelen kurumların bir anda ortadan kaldırılması mümkün olamayacağı için niteliksizleştirilir yani işlev, itibar ve etkinlikleri azaltılır. Alman ve Sovyet tecrübesinde bu işlem Arendt'in ifadesiyle 'kopya örgütler' aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yalnızca devlet kurumlarının değil toplumsal, mesleki ve ekonomi alanındaki sivil örgütlenmelerin de gölge ya da kopya alternatifleri oluşturulur. Almanya'da Nazi Partisi öğretmenler, hukukçular, hekimler, öğrenciler, üniversite hocaları, işçilerle bağlantılı yarı mesleki kopya örgütlenmeleri için teşvik edilmişlerdir.<sup>57</sup> Halihazırdaki hukukçular dernekleri Nazi destekli olanlarla, öğretmenler sendikası da başka bir öğretmenler sendikasıyla yıkılmaya hazırlanmıştır. Totaliter düzendeki bu türden kopyalama tekniği mevcut sivil kurumları zayıflatarak, mutlak iktidarlarının önündeki engelleri temizlerler.

**Terör.** Şiddet ve korku salmak, despotizmin temel niteliğidir. Modern otoriter yönetimler ise muhalefeti bastırmak adına teröre baş vurabilirler. Otoriter iktidarlardan farklı olarak korku salmanın örgütlü hali, totaliter rejimlerde devlet terörüyle sağlanır. Kaldı ki mevcut hukuksal düzenin yerini alan ülküyü gerçekliğe dönüştürmek için başvurulabilecek yollardan biri de terördür. Zira ülkenin totaliter yasallık kazandığı yerde artık mevcut toplumu dönüştürmek üzere top yekûn teröre başvurulur. Diğer tüm baskıcı sitemlerden farklı olarak totaliter hareket, toplumu yeni baştan inşa etmek, insanlara şekil vermek için büyük planlara sahiptir. Toplumun toptan değiştirme kararlılığı terörü doğurur. Geçmişte tiranların muhalifleri sindirmek için başvurduğu terör, modern diktatörlerde halihazırda boyun eğmiş kitleleri yönetmenin bir aracı haline gelmiştir. Bu bakımdan totalitarizm, terörün yönetimidir. Muhalif ya da dost ayrımı yapmaz.

**Şiddet ile Cebrin Bedenden Ruha Yönelmesi.** Toplumun üyelerinin içe kapandığı ve birbirine benzediği kitle toplumda totaliter tahakküm sürekli muhalif üretir. Kitlelerin gücünü arkasına alan totaliter tahakküm, eşitlik çağında bireyleri köksüzlüğe sürükler onların haklarının eriterek varlığını sürdürür. Arendt devredilmez diye düşünülen hatta öyle tanımlanan hakların yitirilişini üç aşamayla açıklar<sup>58</sup>. İlk aşamada insanların, kendi ülkelerinde yasal haklarından mahrum kalacak şekilde yurttaşlık hakları ellerinden alınır.<sup>59</sup> İnsanın haklarını

<sup>57</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 141.

<sup>58</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 267.

<sup>59</sup> Doğuştan sahip olunan hakların ulus devlet düzeninde vatandaşlığa bağlanmasının sonuçlarından biri de yurtsuzluk ve mültecilik sorunudur. Arendt milliyetçi didişmeler



imha ederek ondaki tüzel kişiliği öldürmek kişinin üzerinde baskı kurmak için bir ön koşuldur. Sanılanın aksine tüzel kişiliğin sonlandırılması suçlular, Yahudiler, homoseksüeller ya da siyasi muhalifler gibi dar grupları değil, totaliter devlette yaşayan herkesi kapsayacak kadar genişletilebilir. Zira hedeflenen ülkü sebebiyle 'icat edilmiş suçlar' kapsamında keyfi bir zulüm haline gelir. İkinci aşama, insanı yaşayan bir cesede dönüştüren ahlaki kişiliğin öldürülmesidir.<sup>60</sup> İnsanlar sevdiklerinin hayatlarıyla sınındıkları bir cendereye sokulurlar. Komşularını hatta eşlerini ihbar etmeye zorlanırlar. Ahlaki kişiliğin yok edilmesinden sonra insanda kalan tek şey benliğinden doğan kişiliğidir. Buna nüfuz etmek ilk ikisi kadar kolay değildir. Yine de insanların bir parça eşya ile vagonlara bindirilişiyle başlayan toplama kampı süreci, ellerinde kalan yegâne unsura kişiliğine zarar vermeye kurgulanmıştır. Yüzlerce insanın yük vagonlarına konması, uzun yolculuktan sonra toplama kampında ayrıştırılmaları, saçlarının kazınması ve bir örnek giysiler giydirilmesi, bedeni bir anda değil de yavaş yavaş öldürecek denli ayarlanmış işkencelerle insanın kişiliği tahrip edilir.<sup>61</sup> Kişiliğin eritilmesi ve iradenin kırılması üç aşamada tamamlanır. Modern dünyadaki totaliter deneyimin en vahim yanı halk sahibi yurttaş olma yolunda ilerlediğini düşünen insanın benliğini yitirmesidir.

### Sonuç Yerine

İdeolojik zeminden yaklaşıldığında Tocqueville liberalizmin kıyısında bir düşünür olarak anılmakta, Arendt ise özgün siyaset felsefesine rağmen klasik cumhuriyetçi felsefenin sınırları içinde yorumlanmaktadır. Farklı fikri geleneklerden gelseler de iki düşünürün tabakalı/sınıflı toplumun çözülüşüyle birlikte çıkan demokratik toplum ve siyasete dair görüşleri yakınlık içindedir. İkisi de demokratik toplum ve siyasetin tüm kazanımlarının yanında onun içinden yükselen çoğunluğun gücüne dikkat çekerek, ondan beslenen ve onu dönüştüren siyasal iktidarın otoriterleşen görünümüne işaret ederler. Geçmişin tiranlıklarından ayrılan otoriter yönetimler, ikisinin penceresinden yeni bir otoriterlik formu olarak görünür. Demokrasi rejimi peşinen katılımcı, denetlenebilir ve özgürlükçü bir öze sahip değildir. Daha önce var olan ikincil iktidarın eridiği, tüm politikanın merkezden belirlendiği yeni politik düzenin

gibi görünen ulusçu otoriterliklerin mazlum gruplar (göçmenler) yarattığını belirtir. Bknz. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları II*, 255 vd.

<sup>60</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 268.

<sup>61</sup> Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları III*, 271.

sakıncalarını Tocqueville, ülkesi Fransa'ya dair verdiği örneklerle göstermeye çalışır. Keza demokrasilerde halihazırdaki kudretine çoğunluğun iradesini de katan siyasal iktidarların farklılıklara tahammül göstermeyen çoğu kez aykırı fikir sahiplerini oto sansüre uğratan doğasını uzun ziyaretiyle gözlemleme imkânı bulduğu Amerika aracılığıyla dile getirir. Arendt ise Dünya Harbi'nin yıkıntıları içindeki siyasal bölünmüşlükten çıkan Nasyonal Sosyalist Parti hükümetinin Avrupa halklarının birkaç yüz yılda elde ettiği temel hak ve hürriyetlere ilişkin kazanımları kısa sürede yitirilişinin arkasında yatan nedenleri açıklığa kavuşturmaktadır. Tocqueville'in yumuşak despotizm olarak adlandırdığı çoğunlukçu demokrasi, Arendt'in adlandırdığı biçimdeki totaliter tahakküme giden yolu aralamaktadır. Tocqueville'in öngördüğü Arendt'in tanıklık etmek zorunda kaldığı olgu, elindeki şiddet araçları ve cebir gücüyle iktidarını kişi/grup fark etmeksizin herkese doğrultması ve geçmişteki tiranlıklardan farklı olarak bedeni aşıp ruha yönelmesidir. Tocqueville'in (modern) despotun diliyle "aramızda birer yabansınız artık" sözü gibi "insanlar arasında yaşamaya devam edeceksiniz ama insan haklarından yoksun kalacaksınız" hükmü de 20. yüzyılda gerçeğe dönüşerek iktidarı çıplak bir şiddete dönüştürmektedir.

## KAYNAKÇA

- Arendt, Hannah. *Geçmişle Gelecek Arasında*, çeviren. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Arendt, Hannah. *Devrim Üzerine*, çeviren. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*, çeviren. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Arendt, Hannah. *Şiddet Üzerine*, çeviren Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları II*, çeviren. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları III*, çeviren. İsmail Serin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Benhabib, Seyla. "From Martin Heidegger to Alexis de Tocqueville. The Contemporary Relevance of Hannah Arendt's Theory of Totalitarianism" *Totalitarismus*, ed. Alfons Söllner, Akademie Verlag, (1997): 158-174.
- Benhabib, Seyla. *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*, Rowman& Littlefield Publishers, 2003.
- Berktaş, Fatmagül. *Politikanın Çağrısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Canovan, Margaret. *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought*, Cambridge University Press, 1995.
- Gambetti, Zeynep. "Marx ve Arendt: Emek, İş ve Eylem Üzerine Üç Siyaset Okuması". *Birikim Dergisi*, No:217, (2007): 46-54.
- Hayek, Friedrich Von. *Özgürlüğün Anayasası*, çeviren. Yusuf Ziya Çelikkaya, Ankara: Big Bang Yayınları, 2011.
- Jacobitti, Suzanne D. "Individualism and Political Community: Arendt and Tocqueville on the Current Debate in Liberalism", *Polity*, 23(4), (1991): 585-604.
- Kabakçı, Enes. *Sosyolojiyi Kurmak*. İstanbul: Vadi Kültür Sanat Yayıncılık, 2019.

TOCQUEVILLE VE ARENDT: YUMUŞAK DESPOTİZMDEN TOTALİTARİZME MODERN  
TOPLUM VE SİYASAL İKTİDAR  
Belgin TARHAN

Kılıç, Yavuz. *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler "Hannah Arendt"*, editör.  
Çetin Veysal, Cilt 1. İstanbul: Etik Yayınları, (2009): 535-583.

Lloyd, Maggie. "Tocqueville's Shadow: Hannah Arendt's Liberal Republicanism".  
*The Review of Politics*, 57(1), (1995): 31-58.

Markell Patchen. "The Rule of People: Arendt, Arche and Democracy" *American  
Political Science Review*, 100(1), (2006): 1-14.

Pabst, Adrian. "Is Liberal Democracy Sliding into 'Democratic Despotism'"  
*Political Quarterly*, 87(1), (2015): 91-95.

Sezer, Devrim. "Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik".  
*Toplum ve Bilim*, 124, (2012): 7-36.

Tocqueville, Alexis de. *Amerika'da Demokrasi I*, çeviren. Özcan Doğan, Ankara:  
Doğu Batı Yayınları, 2015.

Tocqueville, Alexis de. *Amerika'da Demokrasi II*, çeviren. Özcan Doğan, Ankara:  
Doğu Batı Yayınları, 2016.

Tocqueville, Alexis de. *Eski Rejim ve Devrim*, çeviren. Turhan Ilgaz, Ankara: İmge  
Kitabevi, 2004.

Villa, Dana. *Public Freedom*, Princeton University Press, 2008.

Wolin, Sheldon "Hannah Arendt: Demokrasi ve Politik Olan", çeviren. Hasan Şen,  
*Sosyoloji Dergisi*, 29, (2013): 135-49.

Yılmaz, Selbin. "Kaybolan Anlamı Ararken: Arendt'in Düşüncesinde Öznellik",  
*Mülkiye Dergisi*, 41(4), (2017): 29-53.